

RÁCZ Ildikó Mária

Az „örök női” vallásfilozófiai és irodalmi toposzainak bunyini változata

Absztrakt

A Nobel-díjas orosz emigráns, Ivan Bunyin szerelem-filozófiájában az író létszemléletére alapvetően jellemző dualisztikus látásmód jelentkezik. Nőalakjainak „angyali” és „démoni” ellentétpárjában „égi” és „földi” szerelem dichotómiája tükröződik vissza. Még előbbi az Örök Asszonyi elérhetetlen ideájának megtestesítője, utóbbi, a *Femme Fatale*, a testi örömök, a szexualitás földi ígéretének hordozója. Bunyin női hősei között ugyancsak megtalálható a *Bölcs Asszony Avatárja* (valamely ősi, archaikus bölcsesség megtestesülése) vagy *Ízisz emanációja* (mint élet és halál földi törvényei felett álló kozmikus energia testet öltése). És ahogyan *jin* és *jang* szimbólumai a kínai filozófiában, Bunyin nőalakjai is mélyen magukban rejtenek valamit saját ellentétpárjukból.

Kulcsszavak: Ivan Bunyin, Sophiológia, Örök Asszonyi, Femme Fatale, Avatar, Ízisz.

Bunin's Version of 'The Eternal Feminine' Religious, Philosophical and Literary Topoi

Abstract

The first Russian Nobel Prize Laureate in Literature, the emigrant Ivan Bunin employs a dualistic vision that is inherent in the writer's philosophy of love. The 'angelic' and 'demonic' opposites of his female figures reflect the dichotomy of 'heavenly' and 'earthly' love. The former is the epitome of the *Eternal Feminine* unattainable idea, the latter, the *Femme Fatale*, the object of bodily pleasures, the earthly promise of sexuality. Bunin's female heroes also include the *Avatar of the Wise Woman* (the embodiment of some ancient, archaic wisdom) or the *Emanation of Isis* (incarnation of the cosmic energy above the earthly laws of life and death). And just as the symbols of *yin* and *yang* in Chinese philosophy, Bunin's female characters have something deeply hidden of their own opposites.

Keywords: Ivan Bunin, Sophiology, Eternal Feminine, Femme Fatale, Avatar, Isis.

1. BEVEZETÉS. AZ OROSZ „EZÜSTKOR” MISZTIKUS NŐKULTUSZA

Az a többrétű, misztikus nőkultusz, amely a századfordulón az orosz bölcelet új irányát kijelölő vallásfilozófus, Vlagyimir Szolovjov szerelem-filozófiájából és az ettől elválaszthatatlan sophiológiájából táplálkozik, zöldellő hajtásait hozza létre az orosz irodalom első Nobel-díjasa, az emigráns Ivan Bunyin költészetében és prózájában.¹ Az orosz „Ezüstkor” szinkretizmus az orosz Erósz egyik specifikumaként jelentkezik, bölceleti foglalatá Szolovjov *A szerelem értelme* című értekezése, mely 1892–1893 között látott napvilágot. Szophia kettős, egyfelől az Abszolútumra, másfelől a Teremtésre mutató irányultsága Szolovjov eszmerendszerében lehetőséget teremt arra, hogy a szerelem empirikus természete mögött feltárulhasson az „Örök” princípium, a „Mindenegység” szellemi aspektusa. E sophikus utópiaként felfogható, számtalan forrásból táplálkozó (egyebek mellett Dante, Petrarca) szerelemfilozófia visszavezethető a platóni szerelemtan, az androgün-elmélet,² továbbá a német romantika korának filozófus-teológusa, Franz von Baader erotikus filozófiájának sajátos megközelítési módjára. Baader elmélete szerint a szerelem célja az isteni eszmének az emberben történő megvalósítása, hogy ezáltal az emberi személyiség teljessége helyreállíttassék. A férfi és a nő a szerelmi egyesülés során visszanyerik ősi egységüket, ezt az állapotot Baader (Platón nyomán) androgüneiának nevezi el.

A 20. század elejének orosz gondolkodói a szerelem természetének feltérképezéséhez humanisztikus kiindulópontot vettek alapul, a szexualitás számukra nem a fajfenntartásban merült ki, hanem az emberiség szellemi-lelki kultúrájának lényegével fonódott egybe: a vallással, a művészi alkotással, az új erkölcsi értékek³ keresésével.⁴ B. Viseszlavcev, az orosz vallásbölceleti reneszánsz kiemelkedő képviselője elismeri ugyan, hogy Freud elvitathatatlan érdemet szerzett a tudatalatti elme erotikus természetének a felfedezésében, mindazonáltal úgy véli, Freud tézisei pontosításra szorulnak Platón Erósz-tanának tételei alapján. Erósz ugyanis sokkal több annál, minthogy pusztán *libido sexualis*ra, nemi vágyra lehessen redukálni. Viseszlavcev a hangsúlyt áthelyezi: ennek megfelelően Erósz voltaképp afelé irányul, ami Platón számára a „legmagasztosabb” (*sublime*), a legfőbb érték. A platóni szublimáció a profanizáció ellentéte, amelynek hibájába Viseszlavcev értelmezésében Freud gyakorta beleesett. Platón Erósza a végtelenre irányul, a létezés minőségének teljesebbé, értékesebbé tételére. Erósz nála maga az életszeretet, a teljesség, a teljesértékűség utáni vágy, születés a

¹ A téma bővebb kifejtését lásd: (Rácz, 2020).

² Platón *Lakoma* című, az orosz századforduló környékén különös népszerűségnek örvendő dialógusában a szerelmi vágyat az istenek ellen lázadó ősi androgün képre, a két nemet egyesítő lényre vezeti vissza. Mivel az emberek az istenekkel is ujjat húztak, Zeusz kettévágta őket, hogy gyengébbek legyenek. A félbevágott ember két felét egymáshoz vonzotta a vágy: egymást átkarolva belepusztultak a semmittevésbe. Zeusz megkönyörült rajtuk és nemi szervüket előre helyezte, hogy képesek legyenek egymással egyesülni. Így jött létre a szerelmi vágy, amely ősi természetünket újraegyesíti és meggyógyítja. Az egykori androgünről lehasított férfiak a nőket szeretik, a teljes nőkről, illetve a teljes férfiakról lehasított egyedek saját nemükhöz vonzódnak.

³ Az „értékek átértékelése” ment végbe, egyebek között Nietzsche nyomán.

⁴ Ugyanakkor a szimbolisták és a hozzájuk közelálló értelmiségiek körében számos „életmódkísérlet” zajlott, a szerelem és a szexualitás új felfogását véve alapul. A szubkulturális és az erotikus irodalom alkotásai ugyancsak képviselték magukat, és megszületett az első orosz homoerotikus regény, a *Szárnyak* (*Крылья*), amelyet Mihail Kuzmin 1905-ben olvasott fel először (Szőke, 2015: 5).

szépségben, vágyakozás a halhatatlanság után. Erósz a megtestesülés, átváltozás, feltámadás szomjúsága, annak a hite Dosztojevszkij nyomán, hogy a „szépség megmenti a világot”.⁵

A szerelem, a férfierőnek a világot átélkesítő Örök Női princípiummal való egyesülése Szolovjov értelmezésében földi életünkben azért nem valósul meg, mert annak végtelenségét képtelenek vagyunk megragadni, az időtlenség átélését, mely a szerelem adománya, nem tudjuk befogni az időbe.⁶ Ivan Bunyin kisépikáját is a megvalósulatlan vagy fennmaradni nem tudó szerelmek töltik meg. Szolovjovval ellentétben, akinél a nemi szerelem minden egyéb szeretet prototípusa és eszményképe, amely képes diadalt aratni a halál felett és visszaállítani az emberi személyiség teljességét, Bunyin műveiben ennek lehetőségét csupán annak „égi” lényege, az Örök Asszonyi hordozza magában.

2. AZ „ÖRÖK ASSZONYI” IDEÁJA

Az anyagi teremtés felett álló nő-princípium ábrázolása és mitológémája visszanyúlik az 1. évszázad körül a *gnosztikus* vallási tudatban⁷ megjelent gondolathoz, amely Szophiát az isteni bölcsesség női képviselőjeként tisztelte (*Pistis-Sophia evangéliuma*). Szophia hányattott útja létrejött tökéletes állapotától a bűnbeesésén át megtéréséig, és a teljesség világába való visszaemeltetéséig ível. A főként Szolovjov tanításai nyomán felvirágzó századfordulós orosz vallásbölcseletben a férfi princípium, a Logosz összekapcsolódik a női princípiummal, Sophiával, amely a szépségben ölt testet. „A szerelem égi tárgya csupán egy, mindörökké és mindenki számára egy és ugyanaz – az Istenség, az Örök Asszonyi” – írja Szolovjov *A szerelem értelme* című értekezésében.

A szépség istennőjének két aspektusa – az elvont, anyagtalan, tökéletes idea, Uránia és a földi emberbe beleszerelmesedő Pandémosz – Bunyinnál az aranyszőke hajú, fekete szemű Natalie-ban, illetőleg a barna hajú, kék szemű, érzéki Szonyában ölt testet a *Natalie* (1941) című elbeszélésben. Bunyin a részletek halmozásával, a befogadást kívánó érzékletek bőségével, az érzékelés orgiájával⁸ teszi hitelessé, hogy hőse testében-lelkében egyszerre két szerelem is növekedni kezd: Natalie kínzó szépségének szinte vallásos imádata és Szonya érzéki testiségének erotikus mámorja. A szüzsé szándékoltan igen triviális: a fiatal, várakozással teli, boldogságra szomjazó főhős vakációra utazva „romantika nélküli szerelmet keres”. Aho- gyan Gogol hőse, Csicsikov holt lelkeket, úgy a *Natalie* főszereplője szerelmi kalandokat kíván

⁵ (Вышеславцев, 1994: 32.)

⁶ Platónnál a szerelem az ember halhatatlanság iránti vágyával kapcsolódik össze.

⁷ A *gnoszticizmus* vallási-filozófiai irányzatok összefoglaló neve, nem intézményesült tanítások tágabb rendszerét jelöli. A szó töve, a *gnózis* tudást jelent. Mint szellemi irányzat a 2–3. században virágzott. Létszemlélete *dualisztikus*, anyag és szellem, fény és sötétség, jó és rossz antagonizmusát hirdeti (pl. iráni zoroasztrizmus). Legjelentősebb képviselői Valentinus, Markión, Baszileidész voltak, akik az ókori görög, egyiptomi, babiloni, zsidó és keresztény tanítások alapján dolgozták ki szinkretista rendszerüket. A kereszténység első évszázadaiban a gnosztikus eszmeiség meghatározó volt, és részben ennek az eszmeáramlatnak a terjedése miatt kezdték később kanonizálni a keresztény tantételeket.

⁸ Hajnád Zoltán is felfigyel Bunyin költői nyelvezetében a „színek mágiája, hangok liturgiája, illatok orgiája” központi szerepére (Hajnád, 2007).

gyűjteni.⁹ Szándékára azonban a sors rácsáfol. Az *Isteni színjáték* Vergilius vezette hőséhez, Dantéhoz hasonlóan Bunyin főhőse is alászáll a szenvedélyek poklába, s megjárja annak sötét bugyrait. Az Örök Nőiség vonzásának hatalmába kerül, a kozmikus teljességet azonban Natalie korai halála, a földi létezés eredendő végessége nem engedi számára megtapasztalni.

Az Örök Asszonyi ideájává nemesült bunyini nőalakokat az *emlékezet* teszi vágyott és elérhetetlen eszményképpé. Ez a szabályszerűség megfigyelhető, ahogyan környezete emlékein keresztül kel újra életre a csodálatos Luska, a néhai Hvoscsinszkij földbirtokos szobalánya és örök társa *A szerelem nyelvtana* (1915) című elbeszélésében. *A sötét fasorban* (1938) az emlékezetnek tart tükröt a valóság, amikor a főhős, Nyikolaj Andrejevics emlékezetében megőrzött és az Örök Asszonyiról mintázott szerelemkép a harminc évvel későbbi találkozás fényében szertefoszlik. Nem így Maruszja emléke Bunyin *Ruszja* (1940) című elbeszélésében. Az egykori kedves neve révén egyszerre testesíti meg az Örök Nőiséget és az elvesztett szülőföldet, Oroszországot (oroszul „Rusz”), amelyet az elbeszélő az emigrációban eltöltött hús esztendő múltán sem tud elfeledni, s melynek emléke az író számára időben örökre változatlan marad. Ugyanígy az emlékezet teremti meg Kátya idealizált képmását *A szerelem szentsége* (1924) című kisregényben, ahol a főhős tudatában a leány eszményképe és saját csecsemőkori emléke a dajkával, a kertben átélt Örök Asszonyiség megnyilatkozásáról – identifikálódik. A teljesség átélése felé törekvő belső vágy és a fizikai megtapasztalás azonban elválik egymástól, így a főhős számára a szerelem szentsége örökre elvész. Annak a felismerésnek a folytán, hogy a szolovjovi misztikus „égi” szépség és a hús-vér „földi” halandó nem azonos egymással, a szerelem által felszabadított, akkumulálódott intenzív érzelmi energia csupán a főhős öngyilkossága által vezethető le.

3. FEMME FATALE ALAKOK

„Égi” és „földi” szerelem dichotómiája tükröződik vissza Bunyin nőalakjainak „angyali” és „démoni” ellentétpárjában. Még előbbi az Örök Asszonyi elérhetetlen ideájának megtestesítője, utóbbi a testi örömök, a szexualitás földi ígéretének hordozója. A *Femme Fatale* mint archetípus már az ókortól jelen van az irodalomban, a művészetben, valamint a szubkultúrában. A szépsége, szexuális vonzereje hatalmával a férfit akarva-akaratlan is vesztébe sodró nő alakja a mitologikus és folklorisztikus hagyomány szerves része a bibliai Éva alakja óta. Emlékezhünk a Bibliából Sámson Delilájára vagy Heródiás leányára, Saloméra, a zsidó mitológiából Lilitre, az Odüsszeiából a férfiakat disznóvá változtató Kirkére vagy Kalüpszóra, a szépséges nimfára. Az ókor híres végzet asszonyai, akár a trójai Heléna vagy az egyiptomi Kleopátra az újkorban Carmenekké vagy Mata Harikká lesznek.

Ezt az archetípusot testesíti meg Olja Mescserszkaja, Bunyin *Könnyed lélegzet* (1916) című elbeszélésének hősnője: mágnesként vonzza a férfiakat, úgy játszik velük, akár a hajdani mitológiai istennők az emberi halandókkal. Kirobbanó életenergiájával önmagát is elemésztí, halálának a kozáktiszt nem oka, pusztán eszköze lesz. Hasonló nőalak a kapitány felesége a

⁹ Elbeszélése keletkezéstörténetéről Bunyin így ír: „Valahogy az jutott az eszembe: ha Gogol kitalálta Csicsikovot, aki azért utazgat, hogy felvásárolja a »holt lelkeket«, akkor miért is ne találhatnék ki én is egy olyan fiatalembert, aki azért utazgat, hogy szerelmi kalandokat gyűjtsön? És először azt gondoltam, hogy egy sor mulatságos történet születik majd ebből az ötletből. De egészen, teljesen más lett belőle” (Бунин, 1966: 373.).

Csang álmai (1916) című elbeszélésben. Érzéken szép és hűtlen teremtés, aki ellen az alkohol rabságában vergődő férje gyilkosságot is megkísérel. Ezeknek a nőalakoknak közös jellemzőjét a filozofálásra hajló hős mondja ki: „Vannak olyan női lelkek, pajtás – meséli Csangnak a kapitány –, amelyek örökké valamilyen bús szerelemvágtyól epednek, s akik éppen emiatt soha senkit nem szeretnek.”¹⁰ E korszak elbeszéléseinek hősnői azért képtelenek igazi szerelemre, mert magába a létbe szerelmesednek bele. Olja Mescserszkaja csupán kacérkodik a férfiakkal, Alekszandra Vasziljevna (*Az élet kelyhe*, 1913) életének nagy szerelme nem Kir atya volt, csupán a „maga leánykori copfját, a mordvin ruháját”,¹¹ saját fiatalágát szerette, a kapitány feleségét „örökké valamilyen bús szerelemvágty” epesztette, valójában azonban soha senkit sem szeretett.

Egy évtizeddel később ilyen jellegzetes Végzet Asszonya lesz Marija Szosznovszkaja a *Jelagin zászlós ügye* (1925) című novella páratlan szépségű színésznője, aki valódi szecessziós jelenség. Léha, érzéki örömekre törő életet él, a művészetnek hódol, s nemcsak a színpadon játszik, hanem a férfiak érzéseivel is, hovatovább magával a sorssal, a halállal is komédiázik. A novellában az életstílusát festő textusok egymásnak ellentmondók: Szosznovszkaja életmódja egyszerre erkölcstelen, megbotránkoztató és ugyanakkor romantikus ábrándképekkel teli, komédiázik a halállal, miközben „kéjesen szereti” az életet:

„Mindene megvolt, szépség, fiatalság, hírnév, pénz, hódolók serege, és élt is mindezzel, szenvedélyesen, mámorosan. Élete viszont merő gyötrődés, szüntelen menekülésvágy volt: el a gyűlöletes földi világból, ahol minden rossz, mindig rossz.”¹²

Szosznovszkaja viselkedését lélektani szempontból vizsgálva a bipoláris zavar¹³ patológiás jegeit nem nehéz felismerni. A hősnőre, aki „sok férfinak felajánlotta, hogy vele tölt egy éjszákát, ha utána megöli magát”, „néha búskomorság, kétségbeesés rohama tört rá”, az egyik pillanatban „vidáman, kacéran viselkedett”, majd pedig minden ok nélkül egyszer csak „vizes és pálinkáspoharakat hajigált, vagdosott a padlóhoz”.¹⁴ Kezdődő tüdőbaját kezelő orvosa véleménye szerint „erős idegösszeomlásban szenvedett, emlékezete kihagyott, hallucinációk kínozták”.¹⁵ Fiatalkori szerelme rászoktatta a „hasisra, a szeszre” (alkohol és droghasználat),¹⁶ később egy hárembe hurcolta Konstantinápolyba (trauma). Láthatjuk ugyan, hogy a novella igen pontos lélektani ábrázolását nyújtja a bipoláris zavar pszichiátriai kórképének, Bunyin alkotói létszemléletét figyelembe véve mégis kizárható, hogy pusztán pszichológiai síkon lenne keresendő a hősök, köztük a főhősnő cselekedeteinek motivációja. Bunyin műveiben a

¹⁰ (Bunyin, 2003: 183.)

¹¹ (Bunyin, 2003: 72.)

¹² (Bunyin, 2003: 288.)

¹³ A bipoláris zavar kétpólusú, hangulati betegséget, „érzelmi hullámvasutat” jelent. Az egyén életében *lehangolt* (*depressziós*) és *felhangolt* (*hipomán*) epizódok váltakoznak. A betegség többnyire depressziós tünetekkel veszi kezdetét, amikor is a legjellemzőbb tünet a lehangoltság, az érdeklődés elvesztése, az örömeire való képesség csökkenése vagy teljes hiánya. Igen gyakori az alvászavar, a szorongás, a borúlátás és az öngyilkossági gondolatok társulása. Mánias szakaszban a beteg úgy érzi, bármire képes. Rendkívül aktív, ám csapongó, élénk, minden érdekli, mindennek örül, „jókedve” azonban bizarr. Súlyos esetekhez pszichotikus tünetek is társulhatnak, ilyenkor különféle téveszmék, hallucinációk észlelhetők (Füredi–Németh, 2015.).

¹⁴ (Bunyin, 2003: 281.)

¹⁵ (Bunyin, 2003: 280–281.)

¹⁶ Klinikai kutatások bizonyítják, hogy a bipoláris zavar kifejlődésében az öröklött hajlam mellett jelentős tényezőket képviselnek a negatív életesemények (traumák), az alkohol vagy a droghasználat.

pszichológia alá van rendelve az ontológiának, abban pedig a lét örök törvényszerűségei nyilatkoznak meg, amelyek jelentősen eltérnek a társadalmilag elfogadott, hétköznapi normáktól. Minél intenzívebben érzékelik ugyanis Bunyin hősei az életet, annál közelebb érzik magukhoz a halált is, az író létfilozófiájában ugyanis az élet iránti túlzott szenvedély egyenesen arányos a halál utáni vágygal.¹⁷ A „meg nem születni, ez az első boldogság, a második pedig: mielőbb visszatérni a nemléthez”¹⁸ szentenciát Szosznovszkaja naplójegyzeteibe építi be az író. A hősnő a Keletkezési Láncolatból¹⁹ való kilépés után sóvárog, de egyben retteg is a haláltól az élethez való túlzott ragaszkodása miatt.

A *Csang álmai* című elbeszélésben hangoztatott „két igazságot”²⁰ Bunyin nőalakjai tükrözik, egyaránt megtestesítve a Végzet Asszonyát és az Örök Asszonyit. És ahogyan *jin* és *jang* szimbólumai a kínai filozófiában, amelyek az ősidők óta egymással szemben álló, ám mégis egymást kiegészítő kozmikus erőket jelenítik meg, Bunyin nőalakjai is mélyen magukban rejtenek valamit saját ellentétpárjukból.

4. A BÖLCS ASSZONY AVATÁRJA

A *Nagybőjt kezdete* (1944) című elbeszélés misztikus, névtelen hősnője külsejére, jellemére és környezetére nézvést Oroszország kettős kulturális és mentális örökségéből a „keletit” viszi tovább. Igazi indiai,²¹ perzsa szépség, hallgatag és „szemlélődő”. Ruházata is keleties: perzsa bundát, perzsaprém sapkát és cobolyprém szegélyezte selyemköntöst visel, utóbbi asztraháni²² nagyanyja ajándéka. „Moszkva, Asztrahán, Perzsia, India!” érződik hajának enyhén fűszeres illatában. Az elbeszélésben megjelenített híres orosz színész Samahan²³ hercegnőjének szólítja. A lány szobájának berendezésére mint ezeknek a kulturális kapcsolódásoknak emblematisztikus rekvizitumaira L. Dolgopolov is rávilágított: a széles török dívány mellett értékes zongora áll, amelyen a lány Beethoven *Holdfény szonátáját* játssza, a falon pedig a mezítlábás Tolsztoj képe²⁴ függ, a hősnő figuráját a nagy író lelkiségéhez kötve.²⁵ A hősnő élénk

¹⁷ „Az élet érzékelésének intenzitása egyenesen arányos a halál érzékelésének intenzitásával” – írja Bunyin a Tolsztoj-könyvben (Бунин, 1966: 157.).

¹⁸ (Bunyin, 2003: 276.)

¹⁹ Az *éjszaka* (1925) című lírai-filozofikus esszéjében Bunyin kétféle embertípust különböztet meg: a *többség* épít, munkálkodik, a buddhista *Keletkezési Láncolat* felismerhető láncszeme, miközben a *kisebbség* számtalan ősenek köszönhetően az élet érzékelésének igen gazdag adományával van megáldva. Innen ered utóbbiak (művészek, írók és költők) belső meghasonlottsága is: egyfelől félelem tölti el őket arra a gondolatra, hogy egyszer ki kell lépniük a Keletkezési Láncolatból, ugyanakkor rendkívül el is vannak ragadtatva tőle.

²⁰ Bunyin *Csang álmai* című elbeszélése két egymás mellett létező paradigma, „két igazság” mentális projekciója között oszcillál, amelyek a fabula kibontakoztatása során szüntelenül váltogatják egymást: „az első az, hogy az élet mondhatatlanul szép, a másik pedig, hogy az élet csak örültek számára elképzelhető” (Bunyin, 2003: 174.).

²¹ „India az emberiség bölcsője, az emberi beszéd szülőhelye, a történelem anyja, a legendák nagyanyja és a tradíciók dédanyja. Az emberiség történetének legértékesebb és a legtöbb megoldást nyújtó kincsét őrzi India!” (Mark Twain)

²² Asztrahán Oroszország keleti kapuja, Európa és Ázsia határán terül el.

²³ Kánság a Kaukázusban.

²⁴ A Tolsztoj-kép Oroszország metaforikus megjelenítője, és egyben allúzió is Tolsztoj „szökésére”, aki halála előtt nem sokkal elhatározta, hogy „csupán lelke üdvösségének fog élni”.

²⁵ (Долгополов, 1977: 333–345.)

érdeklődéssel adózik a történelemnek, a Nagy Péter cár előtti Oroszországnak, az ősi szülőföldnek, amelynek hagyományai már csupán néhány északi kolostorban maradtak fenn, vagy a lány képzeletét feltüzelő, vágyait tápláló orosz krónikákban. „Megfejtethetlen titkot” rejtő alakját a novella elemzői a hajdani észak-keleti fejedelemségi székhely, Moszkva építészeti, történelmi és kulturális örökségét hordozó, ősi városával azonosítják.²⁶

A véges emberi létezés kétféle úton is megtapasztalhatja a végtelent. Egyrészt a földi szerelem révén, amely az ember számára csupán *időleges* boldogságot hoz, épp ezért „elhamvasztja” a bunyini hősök lelkét. Másfelől az égi szépség iránti epekedés beteljesülésében, azaz a végtelen Univerzum teremtő lényegével bekövetkező egyesülésben, amely az embert is *halhatatlanná* teszi. Bunyin művében a hősnő ez utóbbi mellett tör pálcát, s a földi hívságok és az evilági szerelem helyett az intuitív tudás és tapasztalat átadását, a szellemi-spirituális értékek megőrzését választja. Alakja az elbeszélésben a Kelet bölcsességének metaforája-ként, az emberiség kulturális örökségének átmentőjeként ölt testet.

5. ÍZISZ EMANÁCIÓJA

A *Szerelem szentsége* című kisregényben két hősnőt is találunk: a valós alak mellett felbukkan egy Doppelgänger, a főhős tudatában élő hasonmás. Kátya színinövendék, a bohém művészvilág tagja (akárcsak Marija Szosznovszkaja), akihez ebben a minőségében a női függetlenség, az emancipáció fogalmai tapadnak. A szerelmes főhős, Mitya már Moszkvában megsejti, hogy a lány „valaki másnak adja önmagát és szerelmét”.²⁷ Immanens vágyai megalkotják hát Kátya idealizált képmását, mely önálló életre kel, s látomások formájában vetül ki. A természet magában hordozza Kátya lényét, s Kátya emanációja átlényegíti az egész természetet:

„[Mitya] kísétált a mezőre: a mező még kopár, szürke volt, még sörteként meredezett a tarló, még göröngyösek, lilás színűek voltak a felszikkadt mezei utak... És mindez a fiatalságnak, a várakozások idejének mezítelensége volt – s mindez Kátya volt.”²⁸

Kátya idealizált alakja a fiú számára azt a mindent magába foglaló és mindennek életet adó őserőt testesíti meg, amely nélkül elképzelhetetlen maga az élet, s melynek hiánya következményként halált von maga után.

Bunyin egy másik, immáron említett *Szerelem nyelvtana* című elbeszélésében egy múlt századi szerelmi kódexből idézett tétel, miszerint „a nőt azért imádjuk, mert uralkodik eszményi ábrándunkon”²⁹ – szolgál magyarázatul arra, hogy a hajdani szobalány, Luska a néhai földbirtokos számára a női princípium szakralizált eszményévé válik, akit a férfi nemcsak feleségként, hanem istennőként is tisztel, halála után szobájából pedig valóságos szentélyt csinál.

²⁶ (Борисов, 2002; Лекманов, 2016.)

²⁷ (Bunyin, 2003: 233.)

²⁸ (Bunyin, 2003: 223.)

²⁹ (Bunyin, 2003: 153.)

„Az egész elülső sarkot teljesen betöltötte a szentképekkel telerakott, teleaggatott, üveg nélküli ikonpolc; nagyságával és régiségével kivált egy ezüstlemezekkel ékesített ikon, amelyen halványzöld szalaggal átkötözött esküvői gyertyák égtek, viaszuk úgy sárgállott, akár a holttest.”³⁰

Az elbeszélésben megjelenítést nyer Luska rejtélyes s titokzatos ereje és vonzereje, amelynek okát hiába keresnénk a külső megjelenése által keltett hatásban, s mely túlnő földi létének korlátain. Környezete tanúsága szerint Luska olyan kozmikus energiává lényegült át, amely képes befolyásolni az emberi sorsokat.

A *Napszúrás* (1925) című elbeszélésben a „szép ismeretlen” hősnő egész lényéből kozmikus erő, a Nap energiája árad, így az együtt töltött éjszakán szinte elszívja a szerelmes főhadnagy életerejét. A *Könnyed lélegzet* című elbeszélés már emlegetett hősnője, Olja Mescerszkaja serdülőkorára tökéletesen egygé válik az *eleven élettel*.³¹ Sorstragédiája saját személyiségében eleve adott, hiszen túlcserélő életvággyal átmegy azon a „Nagy határvonalon”, ahonnan az út a kozmikus egyensúly (vö. taoizmus) helyreállítása végett önnön megsemmisítése felé fordulhat csak. Olja már nincs többé fizikai valójában, tovább él viszont az emlékezetben és a folyton újjászülető természetben, amellyel immáron fizikailag is egyesült. Hajdani gimnáziumi osztályfőnöknője emlékezetében megőrzött „könnyed” női sóhaja a felidézés pillanatában metonimikusan újra és újra „szertefoszlik a világban”, minden ünnepnapon, ciklikusan. Az emlékezés és felidézés ciklikussága belesimul az élet örök körforgásának³² menetébe, az évszakok szüntelen váltakozásába, a természet folytonos újjászületésének láncolatába, Bunyin elbeszélését a teremtésmítoszok szemantikai kontextusába emelve.

6. ÖSSZEGZÉS

Az életművet egységes gondolati rendszerként értelmezve elmondhatjuk, hogy Bunyin szerelem-filozófiájában is megjelenik az író létszemléletére alapvetően jellemző dualisztikus látásmód. Egy igen korai, 1888-ban publikált cikkében Bunyin a szerelmet olyan örök, fiatal és eleven érzésként írja le, amely a költészet számára kimeríthetetlen forrásként szolgál. A szerelem fényt hoz a mindennapok sűrű prózaiságába, lelkünk nemes érzelmeit hívja elő, s nem hagy elveszni bennünket az anyagiasság és az önzés csapdájában.³³ Későbbi nőalakjai

³⁰ (Bunyin, 2003: 151.)

³¹ (Мальцев, 1994: 205.)

³² „Hogy a dolgok megmaradjanak, ismételni kell őket, folyton-folyvást visszatérésre kell őket készíteni (<...> a mindenség egésze, valamint keletkező és múló világunk ideje körben forogva határozatlan számú ciklusok egymásutánjában telik. Ennek során egyazon valóság jön létre, múlik el és keletkezik újra a megváltoztathatatlan törvénynek és a meghatározott váltakozásoknak megfelelően. A lét egyazon summája megmarad; semmi sincs teremtve és semmi sincs elveszve. Ráadásul a hanyatló antikvitás némely gondolkodója – a püthagoreusok, a sztoikusok és a platonisták – feltételezéseikben odáig mentek, hogy e ciklusokban, *aiónok*ban vagy *aevunok*ban ugyanazok a helyzetek állnak elő, mint a korábbiakban álltak vagy a későbbiekben fognak állni – *ad infinitum*. Egyedülálló esemény nincs; semmi nem történik csak egyszer (pl. Szókratész elítélése sem). Az éppen történő esemény már egyszer megtörtént, és meg is fog történni újra, mindörökké. A kör megfordultával ugyanaz az ember tér vissza, aki már egyszer volt, és lesz újra. A mindenség ideje ismétlés és *anaküklószisz*, örök visszatérés” (Eliade, 1998: 133–134.).

³³ (Бунин, 1966: 490.)

mégsem a teljesség és a boldogság ígéretét hordozzák. Bunyin művészi világában élet és halál problematikája ugyanis igen mély és szoros kapcsolatban áll Erósz és Thanatosz kérdéskörével.

Kései, *Sötét fasor* (1937–1945) című novellafüzérének hősei igen hasonlóan az *Isteni színjáték*ban a Vergilius vezette Dantéhoz, alámerülnek a szenvedélyek poklába, s megjárják annak sötét bugyrait. Az „Örök Asszonyi” vonzásában vannak, a Női Princípium keríti hatalmába őket, melynek kozmikus teljességét földi létük határai nem engedik megtapasztalni. A megadatott, csupán pillanatnyi átlényegülésben tárul előttük fel a lét a maga teljességében, szépségében, s Bunyin hősei ezt a pillanatot örökre lelkük mélyén őrzik, életük végéig emlékeztvén ama percre, mikor visszahozhatatlanul eltékozták a „szívüknek legdrágábbat és legkedvesebbet”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bunyin, I. (2003): *Az emésztő tűz. Elbeszélések szerelemről és halálról.* (Vál., gond., jegyzetek Szőke Katalin.) Osiris Kiadó, Budapest.

Eliade, M. (1998): *Az örök visszatérés mítosza.* Európa Könyvkiadó, Budapest.

Füredi J.–Németh A. (szerk.) (2015): *A pszichiátria magyar kézikönyve.* Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Hajnády Z. (2007): Színek mágiája, hangok liturgiája, illatok orgiája. Bunyin Arszenyev élete. Jankovits L.–Pap B. –V. Gilbert E. (szerk.): *Tanulmányok Hetesi István tiszteletére.* PTE BTK, Pécs, 49–59.

Rácz I. M. (2020): *A lét és a szerelem szentsége. Ivan Bunyin művészi világképe.* L' Harmattan Kiadó, Budapest.

Szőke K. (2015): Mihail Kuzmin. Szárnyak. Nevelődési regény vagy beavatási regény? Polémia az orosz irodalmi tradícióval. *Tanulmányok*, 2015/2. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék.

Борисов, Ю. Н. (2002): Грибоедов и Чехов в повествовательном пространстве бунинского текста (рассказ «Чистый понедельник»). *Русская повесть как форма времени* (отв. ред. А. С. Янушкевич). Изд-во Томск. ун-та, Томск.

Бунин, И. А. (1966): *Собр. соч.: В 9 т.* (Под общ. ред. А. С. Мясникова, Б. С. Рюрикова, А. Т. Твардовского) Т. 9., Изд-во «Художественная Литература», Москва.

Вышеславцев, Б. П. (1994): *Этика преображенного эроса.* Изд-во «Республика», Москва.

Долгополов, Л. (1977): Литературное движение века и Иван Бунин. Долгополов, Л. *На рубеже веков. О русской литературе конца XIX–начала XX века.* Изд-во «Советский писатель», Ленинград.

Лекманов, О. А (2016): *Иван Бунин "Чистый понедельник" (Опыт пристального чтения): Пояснения для читателя.* Б.С.Г.-Пресс, Москва.

Мальцев, Ю. (1994): *Иван Бунин (1870–1953).* Франкфурт-на-Майне, Посев.